

Salten Friluftsråd

Prosjektrapport skjelterskjåprosjektet

*“Han salte
for friluftsmuligheter”*

Utvikling av kvilebu/rastebu med utgangspunkt i lokal byggeskikk

Bakgrunn for prosjektet

Gjennom de siste tiåra er det gjort mye positiv tilrettelegging for friluftslivet. Det er blant annet bygd mange gapahuker. Mange av disse har fylt funksjonen som kvile-/rastebuer godt.

Modellen gapahuk er henta fra de midlertidige husværa som skogsarbeidere i de indre skogsområdene på Østlandet og i store deler av Sverige brukte i forbindelse med hogst. Fra den opprinnelige modellen, har gapahukene utvikla seg i mange retninger. De fleste fyller funksjonen for friluftslivet tilfredsstillende, men alle kan vanskelig sies å være vellykka sett med et kulturhistorisk eller estetisk blick.

Selv om det ligger mye glede og positivt initiativ bak, kan ikke alle gapahuker sies å være like heldige sett med et estetisk blick.

Mye av tilrettelegginga for friluftslivet har vært knyttet til skogs- og markaområder. Tilrettelegginga framover vil trolig i større grad foregå i kystområder og andre miljø hvor gapahuken ikke har noen kulturhistorisk forankring. Kystledprosjektet er et eksempel som drar i den retninga.

Gjennom økt fokus på friluftslivets positive effekt på folkehelsa, funksjon i forhold til kunnskapsformidling og rolle som et viktig fundament for reiselivsnæringa, er trykket på tilrettelegging økende.

Dagens gapahuker bygges i all hovedsak med offentlig støtte. Ved å ta utgangspunkt i lokal byggetradisjon, vil byggingen av kvile-/rastebuer kunne ivareta flere funksjoner. Hovedmålsettingen vil fortsatt være byggets funksjon for friluftslivet. I tillegg vil bygg forankra i lokal byggeskikk være med på å ta vare på viktig kunnskap knyttet til byggeteknikk og tradisjon. Videre vil bygget kunne oppleves mer positivt. Dette fordi de har riktigere utforming i forhold til det natur- og kulturmiljøet de er satt opp i. I sum vil en derfor få en mer fornuftig bruk av de offentlige midlene som brukes på kvile-/rastebuer.

Gjennomføring av prosjektet

Prosjektet har vært avslutningsoppgave for stipendiat Trond Oalann ved Norsk Handverksutvikling. Jon Godal har fungert som veileder. Salten Friluftsråd har stått som ansvarlig prosjekteier og sørget for finansieringen av prosjektet. Valg av byggtipe er gjort etter anbefaling fra Jon Godal. Dokumentasjon av byggtipen, utvikling av byggtipene og forenkling av byggeprosess har Trond Oalann stått for. Friluftsrådet har, i samarbeid med Statskog, kommet med friluftsfaglige innspill undervegs i prosjektet. Kontakt mot framtidig produsenter og kurs for disse har Salten Friluftsråd stått for. Trond Oalann var kursholder. Prosjektet ble evaluert på et avsluttende møte på Storjord i Saltdal den 25.10.06 der alle som har vært med på å finansiere prosjektet var invitert.

Valg av byggtipe

For Salten Friluftsråd var det viktig å få fram nordnorske alternativ til gapahuk. Skjelterskjå er en byggtipe som dekker hele Nord-Norge. Bygget har historisk blitt brukt for lagring av høy, ved, båter og lignende. Skjelterskjåen er et stavhus, satt sammen av raftstokker oppe og syll nede, med felte staver mellom. Bygget stives av med snedband. Til vegger er det sleppstokker og skjeltrer som kan tas ut og inn etter behov. Konstruksjonen gjør huset svært funksjonelt og fleksibelt. Skjelterskjåen har vist sin berettigelse gjennom flere hundre års historie. Byggtipen kan følges tilbake til 1500 -tallet og er med det, blant de eldste husene i Nord-Norge som fortsatt står.

Skjelterskjåen er et bygg med lange tradisjoner i Nord-Norge. Fotograf: Jon Godal.

Tilpasningsbehov for ny bruk

Ivareta det tradisjonelle i bygget

Skjelterskjåen er et bygg med lange tradisjoner. Det er utvikla og brukt i en tid hvor arbeidskrafta var billig mens transport og kjøpte varer var dyrt. I dag er dette snudd på hodet. For å gjøre skjelterskjåen aktuell for dagens tilrettelegging, har det vært viktig å gjøre tilpasninger som rasjonaliserer arbeidsprosessen, samtidig som de tradisjonelle særmerkene ved bygget bevares. Det var et klart mål for prosjektet at en måtte få utviklet et bygg som i utforming, materialvalg og tekniske løsninger følger lokale byggtradisjoner. Byggene har en størrelse og et lengde-bredde-høyde forhold som ligger innenfor det en finner i tradisjonelle skjelterskjåer. Takvinkelen ligger også innenfor det vi kan si er tradisjonen. Stokker og skjeltre er skåret på en måte som gjør at kvalitet og utseendet skal ligge tettest mulig opp til det tradisjonelle. Stokker og skjeltre er i furu. Dette er det mest utbredte i tradisjonelle skjelterskjåer nord for Saltfjellet. Snebanda er i bjørk, noe som også følger tradisjonen. Taket foreslås med bord-never-bord. Et tak som har tradisjoner langt til bake i tid i det nordenfjelske Norge, men som det i dag finnes få eksempler igjen av. Alternativt kan det legges torv. Fellingene i bygget følger det gamle systemet, men er tilpasset noe for å lette produksjonen med maskinelt utstyr og maler. Dette er tilpasninger som gir vesentlige besparelser i produksjonen. Sporet som skjeltrene står i oppe vil bli frest noe dypere enn det tradisjonelle for øke bruksvennligheten. Det er også aktuelt å bruke skjeltre av bord for å spare inn på byggekostnadene. Dette gjør også bygget enda mer bruksvennlig.

Felling mellom stav og raftstokk og stav og syll. Fellingene følger det tradisjonelle, men er tilpasset et mal- og produksjonssystem som rasjonaliserer produksjonen vesentlig. Fotograf: Jon Godal/Bjørn Godal.

Med alle bygg som levers, skal det følge historisk informasjon om byggtypen . Denne skal henges inne i alle skjelterskjåene som settes opp for allmenn bruk.

Funksjon som kvile-/rastebu

Skjelterskjåen har tradisjonelt vært bygd i mange ulike størrelser og for å dekke mange ulike behov. Målet i dette prosjektet har vært å få fram et bygg som på en god måte ivaretar funksjonen som kvile-/rastebu for friluftslivet. Det har derfor vært viktig å få klargjort typemodeller som svarer på den etterspørselen som er i forhold til tilrettelegging. Ønsket har vært å få fram bygg som egner seg for små grupper på 3-4 (familie), mellomstore grupper på 7 – 9 personer (2 familier) og store grupper på 20-25 (skoleklasser). I prosjektet er det utviklet to prototyper. Den minste modellen er på 12 m² og var tiltenkt de små gruppene. Den største på 30 m², for store grupper. Allerede tidlig i utviklingen av den minste modellen ble det klart at den var for stor til å dekke behovet til de minste gruppene. Den 12 m² store bua egner seg derimot godt for de mellomstore gruppene. På grunn av begrensa ressurser i prosjektet er det

ikke utviklet noen mindre modell. Den store fungerer godt for store grupper. Den kan bygges i størrelsesspekteret 30m² til 50m². Behovet for den minste typen (ca 6 m²) er vurdert som det største. Bygningsteknisk vil den fravike fra de større. Det er derfor viktig å få utviklet denne så raskt som mulig.

Skjåene er ekstremt fleksible. Skjeltrer og sleppstokker kan tas ut og inn. I praksis betyr dette at brukerne av bygget kan avgjøre om de vil ha alt fra et helt åpent bygg, til et lukket. Ved de minste byggene vil det være naturlig å ha bål på utsiden. For de store vil det bli laget en løsning med røykhette. Ved å ta ut skjelter på vindsiden vil en kunne justere trekken gjennom huset, og dermed unngå tilbakeslag av røyk.

Skjelterskjåen vil enkelt kunne tilpasses slik at den er tilgjengelig for folk med funksjonsnedsettelse.

Skjeltrer står ned i et spor og kan løftes ut, jf bildet til venstre. Det samme gjelder sleppstokken som skjeltrer står på. Denne går i et spor i stavene og kan løftes ut. Fotograf: Trond Loge.

Kronekostnad for skjelterskjå

Før skjelterskjåen er satt i produksjon, er det vanskelig å vurdere pris eksakt. Som et utgangspunkt er prisen for byggesett anslått til 3.000,- pr m². Ut fra dette vil den minste i utsalg koste et sted mellom 15.000,- og 20.000,-. Den mellomste et sted mellom 30.000,- og 40.000,- og den store, alt etter størrelse, mellom 90.000,- og 150.000,-. Dette er høyere enn en normal gapahuk, men for de to minste like fullt innenfor de rammene som gjelder for fylkeskommunale friluftsmidler og nærmiljømidlene i spillemiddelordningen. Det er her viktig å understreke at skjelterskjåen i forhold til funksjon, byggeskikk og kvalitet klart overgår gapahukene. Fordi kroneutleggene er en utfordring ved tilrettelegging for friluftsliv, er prisen en utfordring i forhold til etterspørsel. Endelig pris blir satt når Siso Vekst får satt byggene i produksjon.

Transport og montering

Den minste skjelterskjåen vil kunne transporteres på en vanlig tilhenger. Den mellomstore tas på en dobbel boggihenger med en litt kraftig personbil. De store må tas med lastebil. Det betyr at de to minste enkelt kan transporteres på dugnad. Transporten av den store vil i normale tilfeller bety at man må kjøpe en tjeneste.

Skjelterskjåen produseres som et byggesett. Med gode byggetegninger og en beskrivelse vil man lett kunne sette opp bygget. Om man ser bort fra tak og gulv, kan bygget settes opp uten bruk av spiker. Den minste typen vil med to personer kunne settes opp på 1 dag, ferdig med tak. Den mellomstore vil man trolig trenge 1 til 3 dager for å få ferdig oppsatt. På grunn av store dimensjoner, må man være flere for å sette opp den store, eller ha tilgang på

løftemaskiner. Med fire personer vil den likevel kunne settes på ferdig på 3-5 dager. En av de mellomstore skjelterskjåene ble ved avslutningen av prosjektet revet på ¼ time. Dette betyr at byggesystemet er enkelt å håndtere og raskt å sette opp.

Bilde dra oppsettingen av den store skjelterskjåen på Storjord i Saltdal. Bygget ble satt opp på i underkant av fire dager. Fotograf: Trond Loge.

Tilgjengelighet av produktet

Salten Friluftsråd eier produktet som nå er utviklet. Skjelterskjåene slik de nå er utviklet, skal settes i produksjon hos Siso Vekst A/S i Sørfold. Dette er en vekst bedrift. Produksjonen vil skje på lisens fra friluftsrådet. Avtalen skal sikre at produktet blir tilgjengelig for de som gjennomfører praktisk tilrettelegging og at den tradisjonelle utformingen og materialvalg ivaretas. Friluftsrådet vil ikke kreve noen form for økonomisk utbytte fra produksjonen. Hvis Siso Vekst A/S ikke overholder kravene fra friluftsrådet, vil andre bedrifter bli tilbudt produksjonen. Statskog SF deltok også på kurs i bygging av skjelterskjå for å bruke modellen ved tilrettelegging på statsgrunn. Det er ikke avklart hvorvidt de vil følge dette opp.

Ved siden av at det produksjonstekniske fungerer, er det viktig at skjelterskjåen blir et kjent alternativ for de som skal tilrettelegge for friluftsliv eller andre formål. For å sikre dette arbeides det nå med å få satt skjelterskjåene opp på strategisk viktige steder, lage en nettside som presenterer bygget og sørge for at de som styrer/gir tilskudd til tilrettelegging i kommunene/fylkeskommunen er kjent med produktet. Bygget har alt fått brei medieomtale i regionen, og den første skjelterskjåen er satt opp på Nordland nasjonalparksenter. Nordland fylkeskommune vil oppfordre de som søker midler for oppsetting av gapahuk til å bruke modellen, og det vurderes krav om bruk av modellen ved tilrettelegging i flere av de nye nasjonalparkene i Nordland.

Videreføring av prosjektet

Utviklingsprosjektet er nå avsluttet. På evalueringsmøtet kom det likevel fram at det fortsatt gjenstår noen kritiske punkter for å få på plass en vellykket produksjon.

Etablere en god produksjonslinje

Siso Vekst A/S skal få på plass en rasjonell produksjonslinje for skjelterskjåproduksjon. Arbeidet skal skje i samarbeid med Trond Oalann og søkes finansiert gjennom Innovasjon Norge. I denne sammenheng kan det også gjøres visse tilpasninger på bygget som både letter produksjonen og som kan være med å gjøre bygget mer bruksvennlig. Et eksempel på det siste er at skjeltrene settes i et dypere spor oppe som gjør at de lettere kan tas ut og inn uavhengig av luftfuktighet.

Ansvarlig for dette er Siso Vekst A/S

Utarbeide god instruksjon for de som skal sette opp skjelterskjåene

Det må utarbeides god instruksjon/bruksanvisning for de som skal sette opp skjelterskjåene. Dette kan gjøres på papir og/eller digitalt. Det er også viktig at det blir laget entydige merkesystemer.

Ansvarlig for dette er Siso Vekst A/S

Ferdigstille informasjonen som skal følge skjelterskjåene

Jon Godal har laget et utkast til informasjon som skal følge skjelterskjåene. Dette skal kompletteres noe. I tillegg skal det lages en plakat, med noe forenklet informasjon om bygget, produsent og prosjekt.

Ansvarlig for dette er Salten Friluftsråd

Utvikle en skjelterskjå på ca 6m²

Den minste utgaven av ”skjelterskjåserien” må utvikles. Utviklingsarbeidet vil skje i samarbeid mellom Siso Vekst A/S og Trond Oalann. I sammenheng med dette skal det også utvikles en skjelterskjå som kan fungere som byggesett for ungdomsskoleelever. Tanken er at disse skal kunne settes opp på en halv dag og fungere som overnattingssted når elevene bruker ”Newton-rommet” ved Nordland Nasjonalparksenter.

Ansvarlig for finansiering er Salten Friluftsråd i samarbeid med Newton Indre Salten

Ansvarlig for det praktiske er Siso Vekst A/S i samarbeid med Newton og Nordland nasjonalparksenter

Få på plass finansieringspakker som finansierer kroneutleggene ved oppsetting av skjelterskjå

Det er viktig at både det finansielle og det praktiske er enkelt for de som skal sette opp skjelterskjåer. Når prisen for de ulike utgavene av skjelterskjå er klar, er det viktig å få på plass gode finansieringsløsninger. Fylkeskommunen, Fylkesmannen og kommunene er her avgjørende samarbeidspartere for å få dette til. Det skal tas initiativ for å få dette på plass.

Ansvarlig for dette er Salten Friluftsråd

Budsjett og regnskap

Utgifter til kurs var ikke med i budsjettet som lå til grunn for søknad. Dette er innarbeidet i budsjett og regnskap under:

Utgifter utvikling	Budsjett	Regnskap
Gjennomgang av dokumentasjonsmateriale	7 875,00	
Reiser for dokumentasjon	39 375,00	28 750,00
Utvikling av kvilebu, bygging av prototyp	65 625,00	70 000,00
Drøfting av resultat og justering	26 250,00	30 000,00
Veiledning, dokumentasjon	39 375,00	40 000,00
Reiser	40 000,00	
Verkstadleige og material	30 000,00	80 000,00
Prosjektstyring/innspill/rapportering	26 250,00	42 000,00
Reiser friluftsrådet	7 500,00	6 677,00
Kursutgifter		
Materialer til skjelterskjå	10 000,00	10 000,00*
Transport av materialer	8 750,00	12 556,00
Grunnarbeid/transport til kursområdet	20 625,00	20 625,00
Leie av utstyr til kurs	4 200,00	3 825,00
Strøm til kurs	3 000,00	2 563,00
Kursholder takteking	11 000,00	9 340,00
Servering evaluering	2 000,00	1 000,00
Div utgifter		1 682,00
Avrunding		
Sum utgifter	341 825,00	359 018,00
Inntekter		
Norsk Handverksutvikling	-110 000,00	-110 000,00
Salten Friluftsråd	-16 825,00	-30 518,00
Riksantikvaren	-30 000,00	-30 000,00
Fylkesmannen i Nordland	-5 000,00	-5 000,00
Statskog SF	-15 000,00	-15 000,00
Nordland fylkeskommune	-30 000,00	-30 000,00
Miljøverndepartementet	-35 000,00	-40 000,00
BU-midler Fylkesmannen i Nordland	-40 000,00	-40 000,00
Beiarn kommune	-20 000,00	-20 000,00
Gamleveiens venner	-20 000,00	-20 000,00
Kursavgift	-20 000,00	-18 500,00
Sum inntekter	-341 825,00	-359 018,00
Sum prosjektet	0,00	0,00

* Mangler siste regning fra material-leverandør, Tallet er derfor ikke endelig, men er stipulert ut fra anslag fra leverandør